

V poslední době se množí kritické soudy zastávané nejrůznějšími sociospolečenskými skupinami, věnující se hodnocení, resp. kritice práce zpravodajských služeb. Tato problematika se stává častým tématem celospolečenských, hojně medializovaných debat v souvislosti s rolí zpravodajské komunity a jí předkládaných výstupů zvláště po započetí operace USA v Iráku. Důsledkem těchto diskuzí bylo vyšetřování činnosti zpravodajských služeb dvou hlavních spojenců v této oblasti – USA a Velké Británie. V předkládaném příspěvku se ale nechci zabývat hodnocením uvedené otázky: jednak k tomuto nedisponuji adekvátními informacemi, jednak mi tato role nepřísluší. Je obvyklé, že čím méně je pisatel do problematiky profesionálně zasvěcen, tím šířeji, „věcněji“ a odvážněji se k ní rádoby fundovaně vyjadřuje, což bývá doménou řady „zasvěcených“ novinářů, nezávislých komentátorů a tzv. odborníků na zpravodajskou činnost. Tento článek jen naznačuje některé souvislosti, které je nezbytné vnímat a brát v úvahu, pokud se seriózně zamýšlíme nad efekty zpravodajské činnosti a její hodnověrností.

Nejdůležitějším úkolem zpravodajství je předkládání informací, rozborů, přehledů a analýz exekutivním politickým reprezentacím – vládám. Těm by měly být předkládány zpravodajské výstupy, které jsou výsledkem objektivizované zpravodajské činnosti, prosté od politických a ekonomických vlivů vycházejících z nejrůznějších parciálních zájmů. Současně však veškeré zpravodajské výstupy musí reflektovat dění ovlivňující zpravodajsky sledovanou oblast. Zpravodajské výstupy, které jsou předkládány představitelům vlád a mají ambice zásadním způsobem ovlivňovat rozhodování politické elity, by měly být meziinstitucionálním stanoviskem celého zpravodajského komplexu tak, aby k rozdílným interpretacím předkládaných zpravodajských výstupů docházelo v co nejmenší míře a navíc v otázkách, které nemají zásadní vliv na rozhodovací proces.

Pojetí zpravodajského výpadku lze považovat za stejnou součást současného politického slovníku, jako např. omyly v oblasti politické či hospodářské. Nejčastěji dochází k zásadním zpravodajským výpadkům v oblasti hodnocení rizik a hrozeb v období zvýšeného mezinárodního napětí a v počátečních fázích ozbrojeného konfliktu.

Úspěchy i neúspěchy

Seznam takových výpadků je v posledních několika desetiletích překvapivě dlouhý. Jsou na něm: útok nacistického Německa na Dánsko a Norsko v roce 1940, útok Japonců na Pearl Harbor a Filipíny, napadení Sovětského svazu Německem v roce 1941, Korea a čínská intervence do této země v roce 1950, čínský útok na Indii v roce 1962, invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968, tzv. jom kippurská válka v roce 1973, čínský útok na Severní Vietnam v roce 1979, argentinský na Falklandy v roce 1982 a irácký na Kuvajt v roce 1990. Ve všech těchto případech zůstaly zpravodajské struktury překvapený, zaskočený vývojem událostí.

Na druhé straně též docházelo k opačným případům, kdy vládnoucí elita ignorovala správné vývody zpravodajských služeb, jako např. Stalin, jenž nebral v úvahu osmdesát čtyři varování před útokem Německa na SSSR v červnu 1941.

Stejně dlouhý seznam by bylo možno sestavit z bojových operací, ve kterých bylo využito efektu překvapení. Ze šedesáti osmi případů dezinformačních opatření zásadního významu mezi léty 1914 a 1968 bylo 91 procent úspěšných. Část z nich představovala činnost taktického charakteru, část měla dlouhodobý charakter, jako kupř. opatření Spojenců v době druhé světové války v souvislosti s místem a časem vylovení spojeneckých sil v Normandii.

Někdy docházelo ke spojení zpravodajských a diplomatických aktivit jako v případě německo-sovětského paktu z roku 1939. Mnohdy byly ve hře natolik široké souvislosti a nepředvídatelné, někdy přímo nahodilé okolnosti, že nebylo reálné je v předvídání vývoje situace zohlednit. Zde je možné uvést, namátkou, politický převrat v Portugalsku v roce 1974 nebo vnitropolitický pohyb vedoucí ke svržení íránského šáha v letech 1978-1979. Také jsou zde události, které nebyly připraveny k oklamání protivníka, ale měly natolik významný vliv na světový vývoj, že zpravodajské služby neušly kritice za svou nekompetentnost, přičemž klasickým příkladem tohoto je tlak zemí vyvážejících naftu (OPEC) cestou cen ropy v letech 1973 a 1974.

Jaké jsou příčiny?

Tyto krátko a střednědobé výpadky systému získávání a vyhodnocování hrozeb jsou spojovány s nesprávnými koncepcemi a teoriemi, ze kterých zpravodajské služby v různých obdobích vycházely, ale které také pomáhaly tvořit. V době studené války byla americká zpravodajská komunita často kritizována za nesprávné vyhodnocování záměrů Sovětského svazu a jeho vojenského potenciálu. Ve výsledcích americké zpravodajské činnosti té doby je převládající nadhodnocování sovětských vojenských možností a neznalost jeho vojensko-politických záměrů.

Nejvýrazněji se to projevilo v hodnocení sovětských možností v oblasti strategických raketových zbraní v padesátých letech minulého století, kdy hrozby ze strany Sovětského svazu nebyly tak velké, jak bylo předkládáno. Analytici amerických zpravodajských služeb nepředpokládali, že SSSR se nejprve bude zabývat výstavbou raket krátkého a středního doletu, a teprve později se bude věnovat mezikontinentálním střelám, které by již mohly ohrozit teritorium USA. Americký zpravodajský systém byl též kritizován, že nepředvídal ekonomický a politický rozpad Sovětského svazu a soustavy jeho satelitů.

V současnosti je zřejmé, že využíváním prostředků kosmického průzkumu lze velmi efektivně monitorovat aktuální průběh událostí v nejrůznějších teritoriích světa, především pohyby vojsk a přesuny hospodářských kapacit, ale nebyl nalezen žádný zázračný způsob k vytváření dlouhodobých hodnocení a prognóz, zejména pokud tyto musí počítat s vlivy mimo vojenskou oblast, jakými jsou ekonomické a politické pohyby.

Veškeré výpadky zpravodajské činnosti přinášejí větší zájem veřejnosti a politiků než jakýkoli úspěch. Každý takový neúspěch s sebou nese vytváření soudů a úvah zatížených mnohými předsudky a postoji vycházejícími z pozice a postoji tvůrců či demonstrátorů těchto stanovisek.

Mnohdy se k obecné kritice činnosti služeb přidá zájem o označení viníků zpravodajských neúspěchů. Úspěchy zpravodajských služeb pak většinou zůstávají ve stínu neúspěchů. Média i odborníci ne vždy doceňují adekvátní zpravodajské analýzy, které vedly k předejití kritickým situacím. Uveďme alespoň britské služby, které svou činností zabránily írácké invazi na Kuvajt v roce 1961 (ne již v roce 1990).

Za zmínku stojí i relativita hodnocení zpravodajské činnosti. Období kubánské krize lze z jednoho úhlu pohledu hodnotit jako zpravodajský výpadek USA, protože nepředvídaly a nedovodily záměr SSSR rozmístit na Kubě rakety země-země. Z druhého úhlu pohledu se však jednalo o jednoznačný úspěch amerického zpravodajství prováděného technickými prostředky, když objevilo realizaci sovětského záměru vlastním rozmísťováním raket.

Obdobné srovnání zaslouží britský „neúspěch“, když nebyly odhaleny argentinské záměry k invazi na Falklandy, naproti tomu však byly včas identifikovány snahy Argentinců dva tři dny před plánovaným obsazením ostrova, a tak bylo možné účinně vojensky zasáhnout ve prospěch obrany britských zájmů v oblasti, a navíc ve sporu na diplomatické úrovni využít Spojené státy.

Komplexnost získávání informací

Na základě výše uvedeného lze dovodit, že v případě získávání zpravodajských informací technickými prostředky je možné poměrně účinně monitorovat aktuální, především vojenské posuny a prováděné přípravy k vedení bojové činnosti. Charakter těchto informací však neposkytuje dostatek podkladů pro zjišťování a vyhodnocování dlouhodobých záměrů potenciálních protivníků nebo účastníků možného ohniska konfliktu ve světě, které mohou mít nejružnější charakter, a tedy i projevy.

Takové záměry a plány se zpravidla připravují na utajených kabinetních jednáních, kam technické prostředky nedosáhnou, mimo jiné pro poměrně snadnou obranu proti nim. Zásadní informace z tohoto prostředí lze získávat téměř výlučně využíváním lidských zdrojů, tedy agenturní sítě vhodně umístěné v zájmovém prostoru. Náklady na technické zpravodajství a zpravodajství z lidských zdrojů jsou ve výrazném nepoměru. Stejně tak technický prostředek lze při změně priorit činnosti zaměřit jakýmkoli směrem během krátké doby, kdežto budování kvalitní agenturní sítě vyžaduje zpravidla roky.

Pro komplexnost získávání informací a přípravu relevantních zpravodajských výstupů jsou nezbytné oba způsoby získávání informací a jsou vzájemně nezastupitelné, ale o to více se doplňující. V současném zpravodajství by v podmínkách globálních bezpečnostních problémů nemělo docházet k prioritizaci jednoho způsobu zpravodajství ve vztahu k druhému, ale jejich vzájemnému provazování. V rámci vojenských aliancí nebo účelově vytvářených koalicí je možnost využívat potenciálu technického zpravodajství zdrojově silných států a lidského potenciálu zdrojově slabších partnerů, kteří však mají mnohdy lepší podmínky pro získávání informací z lidských zdrojů v řadě zájmových oblastí. Takto lze vnímat i možnosti tzv. tradičních a nových členů NATO.

Vliv na vznik výpadku zpravodajství může mít celá řada faktorů, které v konečném důsledku zpochybňují samotné tvrzení či hodnocení, že se jedná o zpravodajský neúspěch. Příkladem může být informace o japonském útoku na Pearl Harbor, kdy zpravodajské orgány správně předpověděly japonské záměry, ale zpráva o možném útoku došla na ostrov až v době vlastního útoku. Nebyl to tedy výpadek zpravodajství, ale výpadek či selhání systému velení a spojení. Také v případech, kdy se zpravodajství setkává s politickými zájmy se nemusí jednat o excesy zpravodajské komunity, jako tomu bylo, když americká administrativa prezidenta Johnsona odmítla vývody zpravodajských služeb na téma války ve Vietnamu.

Ještě výmluvnější ukázkou je případ sestřelení civilního jihokorejského letadla letu KAL 007 sovětskými vzdušnými silami nad územím bývalého SSSR. Na podkladě analýzy zpravodajské služby amerických vzdušných sil byl vytvořen závěr, že sovětské síly sestřelily civilní dopravní

letadlo omylem. Tento názor byl přijat sborem náčelníků štábů amerických ozbrojených sil a předložen administrativě Bílého domu. Kabinet prezidenta Reagana ji však odmítl, jelikož stanovisko, že SSSR záměrně sestřelil civilní dopravní letoun a hodnocení, že se jednalo o akt vzdušného barbarství, přesně zapadalo do prezidentovy teze „říše zla“ (jakkoli třeba výstižné) a mezinárodní odsouzení Sovětského svazu vytvářelo Spojeným státům lepší vyjednávací pozici před připravovaným summitem ministrů zahraničí obou tehdejších velmocí.

Historie zná i řadu příkladů, kdy výsledky zpravodajské činnosti nebyly veliteli využity a zpravodajská informace byla podceněna s cílem naplnění ambicí některých velitelů, což ve svém důsledku vedlo nejen k nesplnění úkolu, ale rovněž k porážce. Tak tomu bylo i v největší výsadekové operaci druhé světové války „Market Garden“ v září 1944, při vysazení britských, amerických a polských výsadekových vojsk k obsazení mostů v prostoru na holandském území za linií nepřítelů, kdy bitva u Arnhemu byla výsledkem rivality maršálů Pattona a Montgomeryho.

Smysluplnost práce zpravodajských služeb

Každý medializovaný zpravodajský výpadek znamená pokles důvěry politické reprezentace i veřejnosti v celou zpravodajskou komunitu či její části představované jednotlivými zpravodajskými službami. A poukaz na údajnou nebo skutečnou neschopnost zpravodajství vzniká velmi snadno už pro samotný sklon veřejnosti věřit různým konspiračním teoriím, přeceňovat možnosti zpravodajských služeb a podezřívat je z nejrůznějších nekalých praktik. Na druhé straně, jakékoli takové podezření se zpravodajským službám jen velmi těžko vyvrací pro povinnost zachovávat mlčenlivost o skutečnostech vážících se k jejich činnostem.

Motivem článku nebylo zapojení se do diskuzí vedených na témata selhání či úspěchů zpravodajství. Tím naopak bylo poukázat na nezbytnost vidět věci spojené s hodnocením výkonnosti a hodnověrnosti zpravodajství v celé šíři problému, který není determinován izolovanými jednotlivostmi tak, jak jsou mnohdy předkládány k posouzení veřejnosti nebo i politickým zástupcům.

Zřejmě jedinou možností pro hodnocení smysluplnosti práce zpravodajských služeb jsou podklady předkládané vládám a hodnocení případných výpadků v činnosti je možno provádět nezávislými vyšetřovacími komisemi ustanovenými z členů zákonodárných sborů, při současné konzultaci odborníků z praxe, resp. vysloužilých zpravodajců, kteří budou zabraňovat dezinterpretaci předkládaných faktů.

Konečné závěry vyšetřovacích komisí by pak měly být zveřejněny v rozsahu vylučujícím poškození zájmů národní bezpečnosti, ale dostatečném pro pochopení skutečných faktů veřejností. Jen tak lze v případě skutečných výpadků obnovit hodnověrnost služeb. Nesprávné hodnocení situace může vést ke snaze o hledání viníků a změnu stylu práce zpravodajských služeb za každou cenu. A neodůvodněná či systémově nepromyšlená reorganizace služeb může snížit jejich výkonnost či je zcela ochromit na dlouhou dobu, po které bude jejich činnost nezastupitelná.

Literatura:

HERMAN, M. *Potęga wywiadu*. Warszawa: Dom wydawniczy Bellona, 2002.

HORÁK, O. Poznámky k zpravodajskému zabezpečení operace „Market Garden“. Nepublikováno, prezentováno v rámci výuky na Vojenské akademii v Brně, Fakulta velitelská a štábní, 2004.